

АНОТАЦІЯ

Рубана Є. С. Німецька фахова мова архітектури та будівництва: структурно-семантичний, генетичний та функційний аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності – 035 Філологія – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

Кваліфікаційну роботу присвячено проблематиці структурно-семантичних, генетичних і функційних аспектів сучасної німецької фахової мови архітектури та будівництва (далі – НФМАБ). Розвідка НФМАБ здійснена у річищі системно-структурної лінгвістичної парадигми.

Наукова новизна дисертаційної роботи визначається тим, що у ній вперше описано НФМАБ як об'єкт лінгвістичних досліджень, проаналізовано і систематизовано структурно-семантичні особливості НФМАБ на базі фахових перекладних словників і фахових текстів зазначеної термінології, реалізовано поетапне тезаурусне моделювання термінологічної системи обраного типу, верифіковано стан лексичного наповнення й класифікаційні парадигматичні відношення у розробленому термінологічному реєстрі, встановлено генетичні джерела термінів і терміносполук та коефіцієнт інтернаціоналізації у НФМАБ. Уперше запропоновано схему покрокового проєктування і конструювання термінологічного тезауруса НФМАБ та виокремлено шаблони семантичних відношень у термінологічній системі запропонованої фахової мови. У лінгвістичній розвідці встановлено структурно-композиційні особливості науково-популярних статей у фахових виданнях із архітектури та будівництва, охарактеризовано продуктивність їхніх типових моделей словотворення і базових синтаксичних конструкцій.

Теоретичне значення результатів проведеного дослідження полягає в поглибленні і систематизації знань про номінаційні процеси у терміносистемах різних фахових мов, що узагальнює і стандартизує уявлення

про алгоритм сучасного термінотворення. Одержані результати доповнюють термінознавчу теорію валідними фактами про природу терміна, який формує інтенціонал науково-технічного процесу фахової комунікації. Проведений аналіз структурно-семантичних, генетичних і функційних показників НФМАБ уможливить подальшу розробку теоретико-методологічного підґрунтя для наступних експериментальних досліджень суміжних і несуміжних терміносистем.

Практична цінність реалізованого дисертаційного дослідження зумовлена можливістю використання його результатів та розробок у процесі викладання матеріалів з курсів циклу фахової підготовки для здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, як-от: загального мовознавства, корпусної лінгвістики («Використання корпусів у лінгвістичних дослідженнях»), лексикології («Термінологія», «Термінографія», «Лексикографія»), спецкурсах із галузевого перекладу, термінознавства тощо. Здобутки представленої кваліфікаційної праці можуть складати основу подальших прикладних студій з метою стандартизації, кодифікації, класифікації і декодування термінологічних систем різних фахових мов. Концепція цієї лінгвістичної розвідки знайде застосування й у педагогічній царині (зокрема, на стадії імплементації фахових тезаурусів у процес укладання профільних підручників і методичних матеріалів), а також для науково-дослідницьких проєктів тощо. В реаліях сучасного різновекторного підходу до вивчення іноземних мов представлені матеріали можуть також оптимізувати процес викладання дисциплін «Німецька фахова мова» й «Німецька мова за професійним спрямуванням» на технічних спеціальностях факультетів архітектури, будівництва та ландшафтного дизайну.

Алгоритм дослідження НФМАБ складається з п'яти етапів. На першому етапі сформульовано норми і принципи диференціації понять науково-технічного апарату природної мови. Результатом операцій цієї фази вивчення мови став зіставний аналіз поняттєвих категорій «фахова мова», «терміносистема», «фаховий текст», «фахова лексика», «термін» тощо й індексації коефіцієнту

їхнього співвідношення. У науковий обіг введено дефініції понять «німецька фахова мова архітектури та будівництва» і «термін НФМАБ».

Роль і місце лінгвістичних корпусів у вивченні фахової мови на сучасному історичному зрізі і в діяхронії показано на другому етапі нашого дослідження. При цьому сформовано, представлено, апробовано і верифіковано термінологічний реєстр НФМАБ у „Німецько-українському термінологічному словнику архітектури і будівництва” (далі – НУТСАБ) та проєкті „Німецько-українського словника термінів та терміносполук архітектури і будівництва” (далі – НУСТТАБ).

На третьому етапі дослідження проведено комплексний аналіз структурно-семантичних і генетичних характеристик термінологічної системи НФМАБ. Експліковано значення термінологічних гнізд в словниковому складі описаної фахової мови. Враховано рівні організації профільної галузі знань у співвідношенні з іншими компонентами термінологічних гнізд і утвореними між ними семантичними класифікаційними відношеннями. Визначено інвентар парадигматичних відношень корпусу термінів і терміносполук НФМАБ, який охоплює полісемічні (зовнішньо-, між- та внутрішньосистемні полісеманти), синонімічні (ідентифіковано абсолютні, часткові і парціальні терміни-синоніми), антонімічні (комплементарні, контрадикторні, контрарні й векторні) та омонімічні (зовнішньо-, між- та внутрішньосистемні) відношення. Запропоновано класифікацію одиниць синонімічного ряду залежно від їхньої градації у межах гіпервисоко-, високо-, середньо-, низько- й гіпернизькочастотної груп термінологічних одиниць НФМАБ.

З четвертим етапом пов’язаний пошук генетичних джерел (зокрема, і мов-донорів) термінолексики НФМАБ. Реконструкція етимологічних зв’язків сприяла розподілу одиниць різнорівневих термінологічних пластів на автохтонну й запозичену лексику. Субкатегоріями останньої групи класифіковано запозичення як з класичних мов (латинської і грецької), так й мов германської, романської, семітської та спорадично – слов’янської груп.

Вивчено вплив екстралінгвальних та лінгвальних факторів на процес асиміляції і фіксації запозичених елементів у фаховому словнику запропонованої сфери знань.

На заключному етапі дослідження окреслено комплексні характеристики структурної організації і синтаксичного потенціалу фахових текстів НФМАБ. Узагальнено критерії змістового наповнення й побудови текстів НФМАБ. Встановлено типові синтаксичні конструкції та засоби синтаксичної компресії у фаховій мові архітектури і будівництва на матеріалі зібраного корпусу текстів. Описано динаміку ранжування різних типів складнопідрядних речень і атрибутів у текстах науково-технічного архітектурного дискурсу відповідно до частоти їхнього вживання.

Перспективним вважаємо подальший комплексний аналіз новітнього фахового лексикону національних мов, обґрунтування механізмів його збагачення та вивчення процесів науково-технічної номінації в контрастивному аспекті. Такий систематизований підхід у дослідженні фахових мов сприятиме удосконаленню лексикографічних і термінографічних розробок та дозволить створити фахово-орієнтовані матеріали з іноземних мов нового типу для студентів, науково-педагогічних працівників та спеціалістів у галузі архітектури і будівництва в Україні й за її межами.

Ключові слова: термін, терміносполука, фахова мова, архітектура і будівництво, термінологічна система, екстралінгвальні та лінгвальні фактори, полісемія, антонімія, синонімія, галузевий переклад, структурно-семантичні характеристики, фаховий текст, функційний аспект, речення.

ABSTRACT

Rubana Ye. S. The German professional language of architecture and construction: structural-semantic, genetic and functional aspects. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of higher education of the Doctor of Philosophy in

the field of knowledge 03 Humanities in the specialty – 035 Philology. – Chernivtsi National University named after Yuriy Fed'kovych, Chernivtsi, 2025.

The qualification work is dedicated to the issues of structural-semantic, genetic and functional aspects of modern German professional language of architecture and construction (hereinafter – GPLAC). The GPLAC research was conducted within the framework of the system-structural linguistic paradigm.

The scientific novelty of the dissertation is determined by the fact that it described GPLAC as an object of linguistic research for the first time, analyzed and systematized the structural-semantic features of GPLAC based on specialized translation dictionaries and professional texts of the specified terminology, implemented step-by-step thesaurus modeling of the selected type terminological system, verified the state of lexical content and classificational paradigmatic relations in the developed terminological registry, established genetic sources of terms and terminological compounds and the coefficient of internationalization in GPLAC. For the first time, a scheme for step-by-step design and construction of the GPLAC terminological thesaurus is proposed and patterns of semantic relations in the terminological system of the proposed specialized language are identified. The linguistic research established structural-compositional features of popular science articles in professional publications on architecture and construction, characterized the productivity of their typical word-formation models and basic syntactic constructions.

The theoretical significance of the research results lies in deepening and systematizing knowledge about nomination processes in terminological systems of various specialized languages, which generalizes and standardizes understanding of the modern term formation algorithm. The obtained results complement terminological theory with valid facts about the nature of terms that form the intension of the scientific and technical process of professional communication. The conducted analysis of structural-semantic, genetic and functional indicators of GPLAC will enable further development of theoretical and methodological basis for

subsequent experimental studies of related and unrelated terminological systems.

The practical value of the implemented dissertation research is determined by the possibility of using its results and developments in teaching materials for courses in professional training for higher education students of various specialties, such as: general linguistics, corpus linguistics («Use of Corpora in Linguistic Research»), lexicology («Terminology», «Terminography», «Lexicography»), special courses in industry translation, terminology, etc. The achievements of the presented qualification work can form the basis for further applied studies aimed at standardization, codification, classification and decoding of terminological systems of various specialized languages. The concept of this linguistic research will find application in the pedagogical field (particularly at the stage of implementing professional thesauri in the process of compiling specialized textbooks and methodological materials), as well as for research projects, etc. In the realities of modern multi-vector approach to foreign language learning, the presented materials can also optimize the teaching process of disciplines «German Professional Language» and «German for Professional Purposes» in technical specialties of faculties of architecture, construction and landscape design.

The GPLAC research algorithm consists of five stages. At the first stage, norms and principles for differentiating concepts of the scientific and technical apparatus of natural language were formulated. The result of operations at this phase of language study was a comparative analysis of conceptual categories «professional language», «terminological system», «specialized text», «professional vocabulary», «term», etc. and indexation of their correlation coefficient. The definitions of concepts «German professional language of architecture and construction» and «GPLAC term» were introduced into scientific circulation.

The role and place of linguistic corpora in studying professional language at the current historical period and in diachrony is shown at the second stage of our research. In this process, the GPLAC terminological registry was formed, presented, tested and verified in the «German-Ukrainian Terminological Dictionary of

Architecture and Construction» (hereinafter – GUTDAC) and the project of «German-Ukrainian Dictionary of Terms and Terminological Compounds of Architecture and Construction» (hereinafter – GUDTTCAC).

At the third stage of research, a comprehensive analysis of structural-semantic and genetic characteristics of the GPLAC terminological system was conducted. The significance of terminological nests in the vocabulary of the described professional language was explicated. The organization levels of the profile field of knowledge were considered in relation to other components of terminological nests and the semantic classification relations formed between them. The inventory of paradigmatic relations of the GPLAC terms and terminological compounds corpus was determined, which includes polysemic (external-, inter- and intra-system polysemants), synonymic (absolute, partial and partial term-synonyms), antonymic (complementary, contradictory, gradual and vector) and homonymic (external-, inter- and intra-system) relations. A classification of units of synonymic sets is proposed depending on their gradation within hyper-high-, high-, medium-, low-, and hyper-low-frequency groups of GPLAC terminological units.

The fourth stage involved the search for genetic sources (including donor languages) of GPLAC terminology. The reconstruction of etymological connections facilitated the distribution of units of different-level terminological layers into autochthonous and borrowed vocabulary. Subcategories of the last group classified borrowings from both classical languages (Latin and Greek) and languages of Germanic, Romance, Semitic and sporadically – Slavic groups. The influence of extralingual and lingual factors on the process of assimilation and fixation of borrowed elements in the professional vocabulary of the proposed field of knowledge was studied.

At the final stage of research, complex characteristics of structural organization and syntactic potential of GPLAC specialized texts were outlined. Criteria for content and construction of GPLAC texts were generalized. Typical syntactic constructions and means of syntactic compression in the professional

language of architecture and construction were established based on the collected text corpus. The dynamics of ranking different types of complex sentences and attributes in texts of scientific and technical architectural discourse were described according to their frequency of use.

We consider promising further comprehensive analysis of the newest professional lexicon of national languages, substantiation of mechanisms for its enrichment and study of scientific and technical nomination processes in a contrastive aspect. Such a systematized approach in the study of professional languages will contribute to the improvement of lexicographic and terminographic developments and will allow creating new type of professionally oriented materials in foreign languages for students, academic staff and specialists in the field of architecture and construction in Ukraine and abroad.

Keywords: term, term combination, professional language, architecture and construction, terminological system, extralingual and lingual factors, polysemy, antonymy, synonymy, industry translation, structural-semantic characteristics, professional text, functional aspect, sentence.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Кійко С.В., Пинтюк Є.С. Тезаурусне моделювання німецькомовної терміносистеми архітектури і будівництва. *Львівський філологічний часопис*. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2020. Вип. 8. С. 82-89 (*Особистий внесок автора: проаналізовано попередні дослідження з термінознавства та термінографії і охарактеризовано методологічний інструментарій для розробки тезаурусу*

архітектури та будівництва).

2. Пинтюк Є.С. Етимологічні характеристики інтернаціоналізмів і термінів іншомовного походження німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 17. Т. 1. С. 162-166.

3. Рубана Є.С. Антонімні відношення терміносистеми німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. Вип. 54. С. 87-90.

4. Рубана Є.С. Полісемія у терміносистемі німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Германська філологія. 2022. Вип. 835-836. С. 108-117.

5. Рубана Є. Терміносистема німецької фахової мови архітектури та будівництва: системні характеристики та гніздова структурація. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія». 2023. Вип. 53. 2023. С. 87-93.

Наукові праці у періодичних науковому виданні, проіндексованому в наукометричній базі даних Scopus

1. Kiyko S., Rubana Y. Deutsche Fachsprache der Architektur und des Bauwesens: Struktur und Semantik. *Glottology*, 2023. Vol. 14. Is. 1. P. 81 – 109 (Scopus) (Q3 –

<https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100787379&tip=sid&clean=0>)

(Особистий внесок автора: охарактеризовано семантичні особливості терміносфери архітектури та будівництва в синхронії та діахронії).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Пинтюк Є.С. Архітектурна метафора як засіб репрезентації континуального розвитку німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Фахові мови й новітні підходи до їх викладання: Матеріали II Міжнародної*

онлайн-конференції (Київ, 19-20 травня 2021 р.). Київ: Видавництво НУБіП України, 2021. С. 77-79.

2. Рубана Є.С. Оніми як спроба імплементації принципів мультилінгвізму (на матеріалі німецької фахової мови архітектури та будівництва). *Молодіжна наука заради миру та розвитку*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 9-11 листопада 2022 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 171-174.

3. Рубана Є.С. Інструменти управління стадіями виробничо-технічного циклу в контексті професійної міжкультурної комунікації (на матеріалі німецької фахової мови архітектури та будівництва). *Платон мені друг, але істина дорожча: теоретико-практичні та методологічні аспекти розвитку сучасних гуманітарних наук*: зб. матеріалів І Всеукраїнської молодіжної конференції (Чернівці, 2-3 березня 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 165-168.

4. Рубана Є.С. Міжнаціональна фахово-орієнтована багатомовність в контексті гармонізації термінів німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Молодіжна наука заради миру та розвитку*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 8-10 листопада 2023 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 176-178.

5. Рубана Є.С. Принципи частотної класифікації термінів німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 28-29 січня 2022 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень». 2022. С. 98-100.

6. Рубана Є.С. Автохтонні та інтернаціональні терміни німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Наука як базис розвитку сучасних країн*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Братислава, 27-28 січня 2022 р.). Братислава, Словаччина. 2022. С. 172-175.

7. Пинтюк Є.С. До проблеми експлікації етапів дослідження

німецької фахової мови архітектури та будівництва. *I International Science Conference on Multidisciplinary Research*: зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук.-практ. конф. (Берлін, 19-21 січня 2021 р.). Берлін, Німеччина. 2021. С. 874-876.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Кійко С.В., Пинтюк Є.С. Німецько-український термінологічний словник архітектури і будівництва: принципи розробки і укладання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 43. Т. 2. С. 121-125 (*Особистий внесок автора: охарактеризовано 3 початкових етапи роботи над укладанням термінографічного джерела*).
2. Кійко С.В., Пинтюк Є.С. Німецько-український словник термінів архітектури та будівництва. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2020. 144 с. (*Особистий внесок автора: укладено словникові статті термінів архітектури та будівництва для літер А-К*).
3. Кійко С.В., Рубана Є.С. Ділове писемне мовлення: навч. посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2022. 100 с. (*Особистий внесок автора: наведено 50% прикладів ділової писемної комунікації та способів їх перекладу на українську мову*).
4. Пинтюк Є. С. Аббревіація як складова процесу термінотворення німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Теорія і практика сучасної науки*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19-20 серпня 2021 р.). Київ: МЦНІД, 2021. С. 33-34.
5. Рубана Є. Синонімічні відношення у терміносистемі німецької фахової мови архітектури та будівництва. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 7 (43). Vol. 2. Р. 55-60.
6. Рубана Є.С. Конструювання лінгвістичного корпусу: від теорії до

практики (на матеріалі німецької фахової мови архітектури та будівництва). *New development horizons of philological science: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 290-314.

7. Kiyko S., Rubana Ye. Computergestützte Erstellung von zweisprachigen Fachwörterbüchern. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. Vol. 55, No 6. P. 25-31 (*Особистий внесок автора: охарактеризовано засади конструювання та укладання двомовного фахового словника*).